

Krótki rys historyczny

*Op*łowianie pojawili się na Opolszczyźnie prawdopodobnie w VII w. Pozostałością po ich plemiennej organizacji są opola, czyli wspólnoty terytorialno-sąsiedzkie, posiadające szereg praw i obowiązków. Opola znane były w wielu częściach Słowiańszczyzny, a ich obecność do dziś jest potwierdzona w nazwach miejscowości. Wśród badaczy trwa jednak spór czy nazwa miasta pochodzi od plemienia Opolan, czy od opola, czyli znajdującej się w jego pobliżu wspólnoty sąsiedzkiej. O opolanach, żyjących wśród plemion na wschód od Łaby i na północ od Dunaju, pisał w połowie IX w. anonimowy autor źródła, zwanego powszechnie Geografem bawarskim. Plemię opolan umiejscowione zostało pomiędzy Ślęzanami a Gołeszycami i funkcjonowało przynajmniej od I połowy IX w. Jego siedziba znajdowała się w miejscu, które trudno jednoznacznie wskazać, choć niewykluczone, że była to niewielka wysepka, zwana Ostrówkiem.

Już autorzy wczesnośredniowieczni, opisując Słowian, zauważali, że na swe siedziby wybierali miejsca odludne, wśród lasów, na wyspach, otoczone wodą. Taką też wysepką był opolski Ostrówek, leżący w zakolu Odry. Początkowo Ostrówek zachowywał swój obronny charakter, w miarę jednak stabilizacji sytuacji na tym terenie i ugruntowaniu się władzy piastowskiej nabierał także charakteru administracyjnego. Odnalezione w wyniku prac archeologicznych ozdoby, zabawki oraz części ubioru świadczą o tym, że ludność zamieszkująca opolski Ostrówek należała do dość zamożnych i utrzymywała kontakty handlowe nawet z odległą Rusią. Status Ostrówka uległ zmianie wraz z wydzieleniem osobnej dzielnicy dla Jarosława, syna księcia wrocławskiego Bolesława Wysokiego, której stolicą miało być Opole. Stało się to prawdopodobnie u schyłku XII w. Powstanie dziedzicznego księstwa opolskiego w 1202 r. uważa się za ostateczne przekształcenie Polski z monarchii w dzielnicową poliarchię.

W 1211 r. władzę w księstwie przejął jedyny syn Mieszka Laskonogiego – Kazimierz, który zdecydował o przeniesieniu centrum władzy na opolski Ostrówek i sprowadzeniu na terytorium swego księstwa „gości” w celu osadzenia ich na nowym prawie. Pierwszych „gości” prawdopodobnie osadzono w Opolu. Trudno określić dokładną datę lokacji, ponieważ nie zachował się dokument lokacyjny. Wiadomo, że nastąpiła ona w latach 1211–1217. Do nowo lokowanego miasta przesiedlono także ludność zamieszkującą do tej pory Ostrówek, który po powrocie księcia Kazimierza z V wyprawy krzyżowej, zaczął nabierać reprezentacyjnego charakteru. W centrum

nowego miasta wyznaczono rynek, na którym postawiono dom kupiecki. W tym czasie wytyczono również typowy dla miast śląskich układ przestrzenny z narożnikowo odchodzącymi od rynku ulicami, widoczny do dnia dzisiejszego. Jedna ulica szła w kierunku nowo postawionego kościoła pod wezwaniem Świętego Krzyża (wezwanie nawiązujące do przywiezionych z wyprawy krzyżowej przez księcia relikwii Krzyża Świętego), kolejna ulica – w kierunku wzgórza zwanego Górką, jeszcze inna – w stronę Ostrówka. W 1228 r. podjęto decyzję o budowie murów miejskich, które ukończono kilkadziesiąt lat później. Na Ostrówku rozpoczęto natomiast budowę reprezentacyjnej siedziby książęcej. Nowością wznoszonej budowli było między innymi użycie cegły. Od tego czasu w herbie miasta pojawia się „pół orła, pół krzyża”. Jest to z jednej strony nawiązanie do symbolu książęcego orła, z drugiej do relikwii Krzyża Świętego.

Patronem Opola ustanowiono św. Wojciecha. Jeśli wierzyć miejscowej tradycji, to u schyłku X w. Opole miał odwiedzić biskup praski Wojciech w celu prowadzenia misji chrystianizacyjnej. Na miejsce nauczania wybrał najwyższe wzniesienie tzw. Górkę, wokół której mogło się zgromadzić odpowiednio dużo ludzi. W trakcie ewangelizacji udzielał też sakramentu chrztu, a gdy zabrakło mu wody do ochrzczenia wielkiej rzeszy chętnych, uderzył swym pastorałem o skałę i natychmiast wytrysnęło cudowne źródło. Na tym miejscu powstała później studnia, zwana studnią św. Wojciecha. Współczesna studnia jest dziełem dwóch opolskich artystów - Mariana Molendy oraz Wita Pichurskiego. Piękną, kutą, azurową kopułę z żelaza, nad kamienną cembrowiną zdobią figury pięciu znamienitych postaci związanych z miastem: księcia Kazimierza, księcia Władysława Opolczyka, księcia Bolka Marzyciela, księcia biskupa Jana Kropidły i św. Wojciecha.

Studnia św. Wojciecha – 2008 r.

Dzięki Kazimierzowi I (księżę opolsko-raciborski w latach 1211-1230) Opole w krótkim czasie stało się centrum życia politycznego, religijnego (siedziba archidiaconatu), kulturalnego i gospodarczego całego Górnego Śląska. Politykę ojca kontynuowali jego dwaj synowie: Mieszko II, zwany Otyłym oraz Władysław I. Pierwszemu z nich Opole zarządziła fundację kolegiaty (przy kościele św. Krzyża) oraz pierwszą próbę osadzenia franciszkanów. Za czasów Władysława I doszło natomiast do ponownej lokacji miasta, która miała miejsce prawdopodobnie w latach 1246–1248. Władysław I był ostatnim księciem opolskim sprawującym władzę nad całym Górnym Śląskiem. Przed swoją śmiercią wyznaczył dzielnice swoim synom. Na Opolu pierwszym księciem został Bolko. Za jego rządów Opole nabrało swego rezydencjonalnego charakteru, utrzymującego się przez kilkadziesiąt następujących wieków. Siedzibą rodziny książęcej stał się Ostrówek, gdzie u schyłku XIII w. ukończono budowę zamku wraz z charakterystyczną okrągłą wieżą.

Zamek Piastowski – 1915 r.

Prawdziwym dobrodziejem dla miasta stał się syn Bolka III, bratanek Władysława Opolczyka, księżę Jan Kropidło (1360-1421). W testamencie przepisał miastu 600 grzywien groszy praskich na budowę murowanych domów. W pierwszej kolejności przebudowane miały być domy w rynku, a następnie roboty budowlane miały objąć sukcesywnie pozostałe ulice. Podyktowane to było chęcią uczynienia z Opola miasta na wskroś europejskiego. Zapewne też z tego powodu z inicjatywy księcia Kropidły na ratuszowej wieży zawieszony został pierwszy zegar.

Ostatnim księciem opolskim był Jan Dobry (1460–1532), którego rządy uchodzą za okres największej prosperity Opola i księstwa opolskiego. Udało mu się ponownie połączyć Górny Śląsk, podzielony na dzielnice po śmierci księcia Władysława I i zmodernizować księstwo na wzór monarchii polskiej i czeskiej. Przy wielu wydawanych

przez siebie aktach prawnych podkreślał rolę Opola jako stolicy księstwa, obejmującego swym zasięgiem terytorium niemal całego Górnego Śląska. Dużo również inwestował. Najwięcej zarządził mu kolegiata opolska, w której, jako jedyny książę opolski, polecił się pochować. Okazały charakter uzyskał także opolski ratusz, wykończony w stylu gotyckim. Prace budowlane prowadził również na zamku na Ostrówku, gdzie rezydował, oraz w kościele franciszkanów. W chwili jego śmierci, w 1532 r., Opole należało do największych miast Górnego Śląska. Otoczone było murami, posiadało 2 zamki (na Ostrówku i nowy na Górcy), 8 baszt (z tego 5 przy bramach miejskich: Gosławickiej, Bytomskiej, Odrzańskiej, Zamkowej i Mikołajskiej), 3 świątynie, ratusz, szpital oraz przeszło 260 domów w granicach miasta (drugie tyle znajdowało się bezpośrednio za murami miejskimi). Miasto posiadało też browar, łaźnię miejską i kilkanaście młynów. Liczbę ludności miasta szacuje się wówczas na około 2000–2500 mieszkańców.

Niedługo przed śmiercią, książę Jan Dobry podpisał układ o przeżycie z Jerzym Hohenzollernem. Jerzy był faktycznym władcą Opola aż do swojej śmierci w 1543 r., ale przebywał tam sporadycznie, przekazując rządy staroście krajowemu. Po jego śmierci księstwo opolsko-raciborskie formalnie przeszło pod panowanie Ferdynanda Habsburga, późniejszego cesarza. W wyniku różnych układów sukcesyjnych w 1551 r. przekazał on władzę nad Opolem Izabelli, córce króla polskiego Zygmunta Starego. Jej rządy spotkały się jednak z niezadowolaniem stanów opolskich i w wyniku zwołanego w 1557 r. do Opola zjazdu stanów księstwa, władza ponownie przeszła w ręce cesarza Ferdynanda. Pod rządami kolejnych cesarzy z dynastii Habsburgów Opole pozostawało aż do 1742 r.

Jeszcze za rządów Jana Dobrego na teren Śląska zawitały idee reformacji, które zdobywały coraz więcej zwolenników. W ciągu kilku następnych lat oba opolskie klasztory opustoszały, a ich kościoły zostały przejęte przez protestantów. Taką sytuacją utrzymywała się do końca XVI w. i zmieniła się dopiero w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648) pomiędzy obozem katolickim a protestanckim, po objęciu władzy przez Ferdynanda II. Szczególne straty przyniosło bombardowanie miasta przez Szwedów w 1633 r., podczas którego na Opole miało spaść ponad 300 bomb. Szwedzi wraz z wspierającymi ich Sasami do 1644 r. stacjonowali w mieście, rabując i pobierając kontrybucje, w tym także od chłopów z okolicznych miejscowości.

Oprócz pożarów, które cyklicznie nawiedzały miasto (lata: 1682, 1684, 1722 i 1739) oraz powodzi, nie omijały Opola także zarazy. Największe szkody przyniosła dżuma, która wybuchła w 1679 r. i pochłonęła blisko połowę (około 900 osób) ówczesnych mieszkańców miasta. Liczba mieszkańców miasta przed wielkim pożarem w 1739 r. wynosiła prawie 2000 osób. Po pożarze spadła do około 1200 osób, zamieszkałych w 243 domach.

W 1816 r. rozpoczął się nowy, ważny etap w historii miasta – decyzją króla Fryderyka Wilhelma III utworzona została rejencja opolska, z siedzibą w Opolu. Po prawie 300 latach Opole znów stało się miastem stołecznym, co przyczyniło się do jego szybkiego rozwoju. Z tego też powodu już w 1818 r. położono kamień węgielny pod nowy gmach ratusza, którego budowę ukończono cztery lata później.

Ratusz – 1915 r.

Jednocześnie prowadzono szereg dalszych prac budowlanych, w wyniku których liczba domów w Opolu, w tym wielokondygnacyjnych, wzrosła do 412, a liczba ludności – do 6,5 tysiąca osób. Powierzchnia miasta wynosiła 800 ha. Od połowy XIX w. miasto systematycznie rozwijało się. Kładziono chodniki wokół rynku i na pozostałych ulicach. W tym czasie pojawiły się w Opolu pierwsze zakłady przemysłowe: wypalanie wapienia (4), fabryki cygar i tytoniu (3) oraz cegielnie (2). Działalność rozpoczęły także pierwsze cementownie (w sumie do I wojny światowej uruchomiono ich 8). Miasto zaczęło nabierać charakteru uprzemysłowionego. U schyłku XIX w. zainstalowano w mieście sieć wodociagową i rozpoczęto budowę sieci kanalizacyjnej. Podłączono też sieć gazową oraz oświetlenie elektryczne. W granice miasta włączono wyspę Pasiekę, część Nowej Wsi Królewskiej i Zakrzów. W 1900 r. było już 30 tysięcy opolan, a w 1918 r. – 35 tysięcy (w tym duża grupa żołnierzy, bowiem od 1860 r. w Opolu znajdował się garnizon). Przed I wojną światową obszar miasta powiększono jeszcze o Zaodrże i wyspę Bolko. W ten sposób powierzchnia Opola wzrosła do prawie 1700 ha. Oprócz przemysłu rozwijały się tradycyjne usługi. Na początku XX w. było w Opolu 140 sklepów (głównie spożywczo-kolonialnych oraz tekstylnych), 6 hoteli, pracownie fotograficzne, gabinety lekarskie, dentystryczne i inne.

Plac Daszyńskiego – 1915 r.

Dworzec Główny PKP – 1915 r.

Panorama Opola – 1915 r.

Wybuch I wojny światowej powstrzymał dalszy rozwój miasta. Koniec wojny nie oznaczał spokoju na terenie Śląska, w tym także Opola. O losie tej ziemi zdecydował plebiscyt, w wyniku którego Opole pozostało w granicach państwa niemieckiego. W 1922 r. zostało ono stolicą Prowincji Górnośląskiej zmieniając charakter na bardziej urzędniczy, jako że powstało blisko 30 nowych urzędów i instytucji. Warto wspomnieć, że od 1931 r. w Opolu działał polski konsulat. W mieście, mimo światowego kryzysu, przeprowadzono wiele inwestycji, między innymi wybudowano stadion sportowy, kościół pw. św. Piotra i Pawła oraz pływalnię, wymieniano chodniki, rozwijano kanalizację i wodociągi. Zlikwidowano małe cmentarze w obrębie miasta, w zamian powstał nowy cmentarz na Półwsi, który funkcjonuje do dnia dzisiejszego. W 1928 r. zdecydowano o zburzeniu zamku na Ostrówku. Ocalała jedynie cylindryczna wieża, która do dziś jest symbolem miasta. Jeszcze przed II wojną światową zdołano w mieście doprowadzić do końca wiele inwestycji, m.in. wybudowano wewnętrzną obwodnicę miasta, oddano do użytku nowy most na Odrze oraz odbudowano ratusz, który zawalił się w 1934 r.

W okresie II wojny światowej życie codzienne w Opolu toczyło się bez większych zmian. Pierwsze oznaki wojny mieszkańcy odczuli dopiero jesienią 1944 r., kiedy to podczas bombardowania miasta przez alianców zniszczonych zostało kilka budynków. Większość mieszkańców zgodnie z wydanymi rozkazami postanowiła się ewakuować i z 50 tys. mieszkańców w mieście zostało niecałe 300. Miasto opustoszało, ale jego stan nie miał oznak zniszczenia. Straty przyszły dopiero później wraz ze stacjonującymi w mieście wojskami radzieckimi. W wyniku zaproszenia ognia przez żołnierzy zniszczeniu uległa m.in. część kamieniczek w rynku. Ponadto zniszczone zostały mosty, sieć wodociągowa i kanalizacyjna oraz wiele obiektów użyteczności publicznej. W marcu 1945 r. Opole zostało przejęte przez polską administrację i stało się siedzibą starostwa. Do miasta zaczęły przyjeżdżać pierwsze transporty Polaków wysiedlonych z Kresów Wschodnich, wracała też część dawnych mieszkańców. Do 1950 r. miasto wchodziło w skład województwa śląsko-dąbrowskiego, a od tego roku stało się stolicą województwa opolskiego i jest nią do dnia dzisiejszego.

Największy rozwój miasta przypada na lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte XX w., kiedy to przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej i prezydentem Opola był Karol Musioł, zwany powszechnie „Papą Musiołem”. To jemu Opole zawdzięcza swą popularność jako stolica polskiej piosenki (pierwszy festiwal odbył się w 1963 r.). Z inicjatywy „Papy Musioła” powstało też wiele kolejnych budowli miejskich. Miasto zaczęło się rozrastać, budowano nowe osiedla mieszkaniowe. Część z nich powstała na terenie dawnych polderów, co okazało się brzemienne w skutkach w czasie wielkiej

powodzi z 1997 r. Większość domów zostało wówczas zalanych do wysokości I piętra – zniszczeniu uległo opolskie ZOO a także wiele obiektów użyteczności publicznej (m.in. biblioteka uniwersytecka, siedziba Polskiego Radia, Instytut Śląski).

Do połowy lat siedemdziesiątych XX w. przyłączono do Opola 10 okolicznych miejscowości, tym samym powierzchnia miasta wzrosła do 96 km², a liczba ludności przekroczyła 100 tysięcy. W latach dziewięćdziesiątych XX w. większość działających na terenie Opola dużych zakładów przemysłowych zamknięto. Z czterech cementowni została do dzisiaj tylko jedna. Opole zaczęło się przekształcać w miasto akademickie, centrum kultury, turystyki i zaawansowanych technologii. W 1999 r. w wyniku kolejnej reformy administracyjnej Opole stało się stolicą powiatu grodzkiego oraz powiatu ziemskiego. Na siedzibę Urzędu Wojewódzkiego i Urzędu Marszałkowskiego wybrano budynek dawnej rejencji na Ostrówku, to samo miejsce, jak przeszło tysiąc lat temu, za czasów Mieszka I. Z dniem 1 stycznia 2017 r. nastąpiło kolejne powiększenie Opola o 12 sołectw wchodzących wcześniej w skład gmin: Komprachcice, Prószków, Dąbrowa oraz Dobrzeń Wielki.

*Pomnik Agnieszki Osieckiej
– wzgórze Uniwersytetu Opolskiego*

Bibliografia:

A. Pobóg-Lenartowicz, *Opole - dzieje miasta*, Renowacje i zabytki, 3/2010, s. 2-19,
U. Popłonyk, *Opole*, Ossolineum Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970,
<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/1006.opole-studnia-swietego-wojciecha.html> dostęp z dnia 30.03.2017 r.

Zdjęcie ze strony tytułowej: C.C. Stange, *Plan miasta z 1818 r.* – reprodukcja mapy Głównego Archiwum w Berlinie (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin)
Archiwalne zdjęcia miasta Opola ze zbiorów Muzeum Śląska Opolskiego
Fot. pomnika Agnieszki Osieckiej – M. Skalik